

Енрико Дамиани и Милко Ралчев

Енрико Дамиани и Милко Ралчев: дуел на преводачите

Дария Карапеткова

(СУ „Св. Климент Охридски“)

Abstract

The Thirties represent a time of particular significance for the cultural relations between Italy and Bulgaria. The increased number of Italian titles translated into Bulgarian causes fervid discussions about the quality of the translations. It also encourages the appearance of many updated reviews of the new issues and political and social events which contribute to approach two traditionally friendly cultures. The present article reveals this process through the story of the complicated professional relationship between two lettered men and translators that have left a fundamental heritage: Enrico Damiani and Milko Ralchev.

Трийсетте години на ХХ век бележат бум в историята на италианско-българските културни взаимодействия. Това личи не само по количеството преведена литература, но и по превръщането ѝ в тема на разпалени езикови и литературни дебати. Ако преводните заглавия формират внушителен библиографски корпус, то може да се каже, че периодичният печат от този период захранва нещо като мета-корпус за това кой публикува, какво публикува и – най-интересното в рецептивен план – в какъв вид го публикува. Коментарите на качествената страна на нещата са сигнал за вече оформило се ново поколение, което работи едновременно в литературната и езиковедската сфера и активно подава материал в двете посоки и за двата езика. Като емблематични за този период могат да се посочат „Итало-българско списание“ (1931), сп. „Италия“ (1930) и сп. „Нови хоризонти“ (1930). На страниците им се публикуват преводите на класически и актуални италиански автори, сериозни литературни анализи и подробни хроники на важни културни и обществени прояви на италианско-българските взаимоотношения. Тази мода не е продиктувана единствено от специфичното политическо статукво на Италия. Мария Радева в подробен свой анализ прибавя допълнителен важен аспект: „Както подчертават стратегите на тази пропаганда, ако до войната поради силното културно влияние на Русия, Германия и Франция, Италия почти отсъства от българския културен живот, то след войната тя се заема, ако не да обсеби, то поне да се настани върху част от освободената от Германия и Русия културна територия.“ ([Радева 1997:366](#)) Макар че личността, ходовете и теориите на Мусолини са широко обсъждани от редица български наблюдатели, както ще видим впоследствие, интересът към културния и в частност към литературния брутен вътрешен продукт на Италия има по-дълбоки подбуди. По този повод Милко Ралчев обяснява в първия брой на „Итало-българско списание“ (1931 г., кн.1-2, с.10.) че „италианската култура е твърде малко и твърде зле известна у нас, не толкова поради отдалечеността на двете страни, колкото поради онова повърхностно и случайно отношение, което ние, българите, имаме към производствата на италианския дух.“ Това становище е цитирано от Илия Пачев, който в специална статия от 1997 г. анализира щателно изданието и неговата „полифункционална издателска концепция, която е несъмнено постижение за 30-те години“ ([Пачев 1997:491](#)). Усещането за литературен вакуум винаги се отразява особено дисциплиниращо на преводаческата дейност и точно така е станало по отношение на преводите от италиански на български език и обратно около 1930-а. „Бракът на Борис III с Джована Савойска през октомври 1930 г. дава повод за

засилване на интереса към България”, коментира ситуацията именитият славист Джузепе Дел`Агата ([Дел`Агата:2001](#)). През 1931 г. пък излиза осми том на авторитетната италианска енциклопедия „Трекани” с 33 страници за България. Събитието е подобаващо анализирано от задълбочената рецензия на Никола Балабанов, който отчита положително количеството посветен на България текст, но протестира срещу оскъдната информация за образованието у нас - на нея са отделени само 15 реда, докато за въоръжените сили се говори на 120 реда. Изводът на автора е, че „България представлява за чужбина интерес повече от гледна точка на своята материална, отколкото на своята културна сила” ([Балабанов 1931:228](#)), като е трудно да се прецени дали тези думи звучат критично или по-скоро самокритично. Всичко това съвпада и с основаването на катедра по български език и литература в Римския университет. Тя дава тласък на формирането на подготвени лингвисти, повечето от които не след дълго се превръщат в главни действащи лица в панорамата на италианско-българския културен обмен. Качествата и конкретните постижения на това впечатляващо поколение тепърва ще бъдат оценявани. Не бива обаче да бъде подминат и един малко по-любопитен аспект от разгорялата се преводаческа практика - не резултатите ѝ, а коментарите за нея.

Главният редактор на стартиралото през 1930 г. „Итало-българско списание” Енрико Дамиани (1892—1953), който впрочем е с юридическо образование, има всички основания да се произнася компетентно както за преводи от, така и за преводи на италиански език. На страниците на списанието, както и от катедрите на Софийския и Римския университет той буквално скъсява със словесни средства културното разстояние между Италия и България. Под неговото ръководство списанието демонстрира най-добри практики, на които биха завидели редица съвременни културни институти. За значимата фигура на Дамиани са изписани безброй коментари, чието послание в резюме е: „Неговата безкористна работа е респектираща и не следва да се пренебрегва, когато се проучва историята на духовното общуване между две страни - Италия и България” ([Пачев 1997:488](#)). Не му отстъпват и подобрите за екипа му фигури, сред които изпъква д-р Милко Ралчев, италиански възпитаник и наред с другото автор на редица преводи и литературна критика на италиански произведения. Преводачът и критик Драгомир Петров пише за него години по-късно: „Италианистът М. Ралчев бе също така литературен критик и историк с оригинални, понякога изненадващи идеи, някои от които, подхванати от кръга на поета Ат. Далчев, продължават да битуват в българската литература, обикновено без да се помни от кого произхождат” ([Петров 1990:78](#)). А ето в каква светлина го помни Владимир Свинтила: „Той се издържаше, като пишеше статии за неща, които му харесват. Той правеше преводи, ама ги правеше не от нужда, а от любов към литературата” ([Свинтила 2006:212](#)).

Съвсем между другото в кн. 7-8 на списанието от 1931 г. се появява бележка от Дамиани: „Поради други поети задължения д-р Милко Ралчев се отказва от редакторството на списанието, като остава обаче негов редовен сътрудник.” Това е началото на един доста внезапен разрыв, който е обилно документиран и свидетелства както за някои личностни аспекти на двамата преводачи, така и за строго професионалните канони, на които гилдията вече е била подчинена през тези години. Повод за това е първият превод на италиански език на поезията на Христо Ботев. Преводът е направен от Джузепе Донини и Милко Ралчев през 1926 г., но в рецензията си за него във в. „Време” от 12/13/14 август 1932 г. Ралчев не подчертава своето участие, вероятно за да може спокойно да си позволи да похвали щедро достойнствата на превода. Джузепе Донини по думите му е незаслужено в сянка у нас, където обаче „за жалост е успял да спечели симпатии на известни кръгове Енрико Дамиани не толкова със своята научна дейност, колкото с личните си връзки...” Статията съдържа остри нападки от Ралчев към бившия колега: „...известността на Енрико Дамиани в Италия е толкова малка, че не обръща вниманието на ония, които се интересуват от българска литература. Лошото е другаде, когато Дамиани докосне творбите на българската литература и иска да ги представи на своя език.” Реакциите на отсрещния фронт не закъсняват и във в. „Мир” от 26.08.1932 г. излиза защитна статия от Никола Балабанов, според когото „сериозна и системна пропаганда на българската литература в Италия се почна, откакто Енрико Дамиани се залови да се занимава с български език.” Балабанов се пита защо при толкова противоречия Ралчев се е съгласил да ползва услугите му и да бъде главен редактор на неговото списание и в крайна сметка го упреква, че е „пропит от злоба и жлъч” към Е. Дамиани. Ралчев го отрича още в броя на в. „Време” от 2/3.09, но за сметка на това стоварва критиките си върху Балабанов, когото обвинява, че повтарял в различни градове едни и същи

сказки, че печатал на две различни места една и съща статия и т.н.

Тук вече се намесва прекият засегнат. Интересното е, че цялата тази полемика е точно преразказана в „Итало-българско списание“, въпреки че рискува да урони престижа на неговия директор. Това става в рубриката „Хроника“ и най-вече в рецензията на превода на Ботевите песни от Джузепе Донини и Милко Ралчев, която Енрико Дамиани публикува в списанието (Год. 2, т. 2, кн. 4 от септември-октомври 1932 г., с. 224). По повод нулевото внимание от страна на италианци българисти към превода Дамиани отбелязва: „А такива има много малко днес, а още по-малко имаше тогава. Когато този превод се появи на бял свят (1926 г.), единственият италианец, който се занимаваше според скромните си сили с български език и литература, бях аз... Причината, поради която не съм писал за превода на Донини беше, че не исках да пиша за него тъй лошо, както според мене трябваше да се пише. Помислих, че по-добре ще бъде този превод да се знае и чете по възможност от най-малко хора.“ Прегледът на критичния подход на Дамиани показва, че ожесточените и крайни нападки не са характерни за него. Затова не може да не направят впечатление забележките, които той отправя към превода на Ботев: „Формата... в действителност е толкова по-долу от посредствеността, че не може да се чете тоя превод без истинска мъка. Превод в скромна, бледа, бедна проза... понякога може да придобие външен вид на стихотворение например списъкът на перачката ни или сметката в гостилницата.... Самият редактор Еторе Ло Гато, спомням си, много съжаляваше, че е допуснал този превод...“ След което следва нещо, което вече подчертано характеризира подхода на Дамиани: дълъг списък от конкретни примери за грешки, обяснени чрез сравняване на превод и оригинал и отбелязване на точния смисъл на преведеното.

Тази практика изобщо не е нова за българската рецензентска традиция. Тя разполага с впечатляващи примери, които датират от поне две десетилетия по-рано (достатъчно е да споменем например списание „Листопад“, което през 1913 г. полага солидни основи в това отношение). Новото е, че в количествено отношение на фона на английския и френския критиката на преводи от италиански език едва сега набира сила.

От списъка на Дамиани ще открием два емблематични за Ботевата поезия момента, чийто превод е разкритикуван с основание:

Но стига ми тая награда –

да каже нявга народът:

Умря сиромаш за правда,

за правда и за свобода!

Ma mi basta questo solo premio

di gridare al popolo: muore

per la giustizia così muore l'infelice,

per la giustizia e per la libertà.

Водил бе Чавдар дружина

тъкмо до двайсет години...

Conduceva Čavdar la compagnia-

proprio di dodici uomini...

В първия случай обратният превод на италианския текст гласи: „Но стига ми тая награда / да викна на народа: ...“. Във втория: „Водеше Чавдар дружина / тъкмо от дванайсет мъже...“. Самият Дамиани не крие, че е забелязал неточностите много преди разгорялата се словесна престрелка: „Констатацията на тези грешки датира още от 1926 г... Никой повече от мен, който съм му дал толкова много доказателства за приятелство, не съжалява, че е принуден по негова вина днес открито и публично да му посочи заблуждението и да го възвърне към действителността.“ (с. 230) Критиката не е самозвана, защото самият Дамиани също изпробва сили в превода на Ботев, и то с много по-неоспорими резултати:

Per ben vent'anni Ciavdar ha tenuto

d'una schiera il comando...

Ma... questo sol mi basta a mio conforto,

se un giorno almen la gente dir potrà:

per la giustizia il poveretto è morto,

per la giustizia e per la libertà! ([Botev 1931](#))

Според Дел`Агата Дамиани е „скруполюзен (но и докачлив) преводач, той вниква много добре в българските текстове, но не винаги е достатъчно находчив и убедителен в предаването им на италиански, особено що се отнася до поезията“ ([Дел`Агата 2001](#)). Въпреки това доста по-късно версията на ученика му Луиджи Салвини (1911—1957) като че ли не успява да надскочи по звучност тази на Дамиани, макар и да е също коректна към съдържанието, срв.: „Но само това ми стига за утеха, ако един ден поне [ще може да] каже народът“ (обратен превод на версията на Е. Дамиани) и „Но стига ми тая награда, един ден ЩЕ каже народът“ (версия на Л. Салвини):

Guidava Čavdar una banda,

per giusti vent'anni la guidò...

Ma... questo premio mi basta,

un giorno dirà il popolo:

morì, poveretto, per la giustizia,

per la giustizia e la libertà! ([Botev 1958](#))

Като цяло Дамиани спада към категорията „доброжелателни критици“. Педантичен, но и насърчителен, той няма навика да спестява дори незначителни детайли, като обаче не пропуска да изтъкне и достойнствата на разглеждания преводачески труд. Като пример за това може да се посочи деликатната му критика към Фани Попова-Мутафова по повод пропуснати реплики в превода ѝ на „Гостилничарката“ от Карло Голдони от 1932 г., когато

той накрая възприема нейните аргументи в защита на съкращенията и не пропуска да го подчертае от страниците на списанието. Въпреки това с днешна дата се пита как ли би могло да се тълкува следното му изказване: „Николай Вранчев се е опитал (курсив мой, б. а.) да преведе в стихове редица сонети от Петрарка за Лаура...“ (в „Итало-българско списание“, год.4, т.4, кн.1,1934 г.) В броя, в който помества историята на скандала около Ботевите преводи, Дамиани балансира умело репортажното отразяване на нападите срещу себе си и собственото си право на отговор. Точно в мига, в който читателят констатира това и остава впечатлен от проявата на широка редакторска скроеност, равновесието се нарушава от следната бележка: „Милко Ралчев печата в кн. 3 на сп. „Листопад“ от май 1931 г. трета глава на „Гьоте“ от Бенедето Кроче. Жалко е обаче, че преводът съдържа толкова важни грешки, които съвършено изопачават мисълта на Кроче.“

Този сюжет е любопитен по няколко причини. Преди всичко той е показателен за наличието на културна дискусия около дейността на фигурите, които се занимават с италиански език в България и с български в Италия в този период. Освен това той произтича и се подхранва от очевидния обществен интерес, който съпровожда италиано-българските литературни връзки. В частност са важни критическите аргументи, които оценяват нивата на компетентност и професионализъм в преводаческия бранш. Прави впечатление, че нападите на Ралчев в този конкретен случай са по-скоро на лична основа, докато Дамиани атакува по същество. Конкретните крайни резултати от подобен дуел трудно могат да бъдат регистрирани, но не те са определящите в подобни случаи. Определящото е друго – кипещт на гледни точки, многогловото разглеждане и проблематизирането на въпроса за качеството, наличието на избор и правилната му употреба.

Всъщност не е невъзможно да се проследят отношенията между замесените в този скандал. Девет години по-късно откриваме Милко Ралчев начело на основаното през 1930 г. сп. „Италия“, а в кн. 4 от него – статия от Енрико Дамиани. „Напредъкът на българските изучавания в Италия“ (с. 11) подробно описва дейността на катедрата по български език и литература в Римския университет и споменава имената на Луиджи Салвини (големият българист и преводач, дипломат на Дамиани), Гуидо Грация (също член на редколегията на сп. „Италия“), Иван Петканов (име институция в историята на специалност „Италианска филология“ в СУ). „Казах преди малко, че италианската литература върху българския език и българската литература изобщо е може би по-богата от всяка друга страна. Повтарям това без „може би“... Може да се каже, че няма поет или прозаик или изобщо значителен представител на днешната и вчерашната българска литература, от когото поне нещо да не е било преведено...“ Макар и с разменени роли, двамата колеги и опоненти отново си сътрудничат. По-същественото обаче е, че за кратък период от време положението на българистиката в Италия е извървяло пътя от абсолютния минимум до определението „богата“ (През 1939 г. Дамиани застава начело на списанието „Bulgaria. Rivista di cultura“ в Рим). Тази еволюция не е била едностранна; тя е симетрична дори когато това не е целенасочено. По повод „Итало-българското списание“ Дел`Агата коментира в този дух: „По силата на обстоятелствата, а и за да отговори на изискванията на публиката си, която е предимно българска, списанието се оказва в много по-голяма степен проводник на италианската култура и литература в България, отколкото на българската в Италия.“ ([Дел`Агата 2001](#)) Тази тенденция се задълбочава постоянно и това се потвърждава през 1938 г., когато от Рим Николай Дончев отбелязва нарастването на италианската преводна литература, включително в юридическата сфера, където тя се оказва предпочитан източник. В свой очерк за влиянието на Италия върху българската литература ([Дончев 1938:20](#)) той оповестява знаменателния факт, че в България по това време италианският е на трето място като език носител на европейската култура след френския и немския. Заслугата за това взаимно обогатяване е на фигури като Дамиани и Ралчев, чиито търсения бележат пътя на културния диалог между двете държави.

Цитирана литература

Балабанов, Никола. 1931. „България в италианската енциклопедия“. *Итало-българско*

списание 1(5-6)

Пачев, Илия. 1997. „Итало-българско списание“ в България. В: *Българи в Италия и италианци в България. Приноси*. София: Демакс.

Петров, Драгомир. 1990. За рецепцията на Данте в България. *Литературна мисъл* 6

Радева, Мария. 1997. Италианското културно проникване в България. В: *Българи в Италия и италианци в България. Приноси*. София: Демакс.

Свинтила, Владимир. 2006. *Етюди по народопсихология на българина*. София: Изток-Запад.

Дел`Агата, Джузепе. 2001. Началото на българистиката в Италия. Пиза.
http://www.cl.bas.bg/bsc/bg/conf2001/delagata_bg.htm (5 декември, 2010)

Botev, Cristo. 1931. *I canti di Cristo Botev*. Lanciano: R. Carabba editore. (tr. Enrico Damiani)

Botev, Hristo. 1958. *Bрани e liriche*. Roma: Edizioni di cultura A.I.B. (tr. Luigi Salvini)

Doncev, Nikolay. 1938. *L'Italia e le sue influenze nella letteratura bulgara*. Roma: Istituto per l'Europa Orientale.

За автора

Дария Карапеткова е старши асистент в катедра „Романистика“ във ФКНФ на СУ. Преподава превод и проблеми на съвременния италиански език. Автор е на сборник с текстове по практически превод от и на италиански език. Публикува в списания като „Литературата“, „Страница“, „Езиков свят“, както и в „Литературен вестник“ и „Култура“. Сред преводите ѝ са книгите „В България след Съединението“ на Джузепе Модрич, „Дни на самота“ на Елена Феранте, „Портрети“ на Изабела Албрици.

Електронен адрес: [d_karapetkova\[at\]yahoo.it](mailto:d_karapetkova@yahoo.it)

Статията е препоръчана за публикация в сп. „Littera et Lingua“ от научния ръководител на докторанта –проф. дфн Валери Стефанов.

Сподели: [Delicious](#) [Digg](#) [Facebook](#) [Google](#)
[Plus](#) [LinkedIn](#) [Myspace](#) [Orkut](#) [Reddit](#) [StumbleUpon](#) [Twitter](#) [Yahoo](#)

Source URL: <https://naum.slav.uni-sofia.bg/node/1767#comment-0>